

Marta Żuchowska, Katarzyna Sarek, *Da Qin i Fulin. Obraz Zachodu w źródłach chińskich z I tysiąclecia n.e.*, Warszawa 2017, Dialog, ss. 406

Badania nad obrazem Zachodu w źródłach chińskich, jak podkreślono we wstępie recenzowanej pracy, mają w Europie już długą tradycję. W Polsce natomiast jest to wciąż słabo znana kwestia. Widać to np. w wykazach tłumaczeń poszczególnych tekstów źródłowych na języki europejskie, gdzie na polski przekład można natrafić jedynie w przypadku najbardziej znanych autorów, a i tak tłumaczenia te dzieli często od francuskiego czy angielskiego przeszło sto lat. Omawianą książkę można zatem nazwać pracą pionierską i wypełniającą istotną lukę w polskiej historiografii.

Zaprezentowany przez Autorki materiał źródłowy wyraźnie pokazuje, że kontakty pomiędzy Cesarstwem Chińskim, a Imperium Rzymskim (nazywanym w różnych okresach *Likan*, *Da Qin* i *Fulin*) miały charakter sporadyczny. Zebrane informacje nie były zatem opisami z pierwszej ręki, lecz opierały się na źródłach pośrednich. Z uwagi na wielką odległość dzielącą oba te państwa i trudne warunki podróży, chińscy podróżnicy nie docierali zazwyczaj tak daleko na zachód. Dodatkowym utrudnieniem była konieczność przejazdu przez terytoria często wrogo nastawione do samych Chin lub ogólnie do przybyszów. Przykładowo *Gan Ying*, specjalny wysłannik generała *Ban Chao*, przedostał się w 97 r. n.e. nad Zatokę Perską, a *Du Huan*, który dostał się do niewoli arabskiej po bitwie pod *Talas* w 751 r., miał okazję zobaczyć kraje będące pod kontrolą kalifatu abbasydzkiego. Omawiane źródła wspominają za to dwie wizyty posłów lub ludzi podających się za posłów w Chinach w 166 i 226 r. W kronikach nie zanotowano jednak, co dokładnie zostało powiedziane na temat krain Zachodu. Poselstwa z Konstantynopola miały się także pojawić na dworze chińskim w latach 643, 667 i 701.

Autorzy kronik gromadzili zatem informacje zasłyszane od kupców i podróżników, które następnie dopasowywali do chińskich wyobrażeń na temat świata i żyjących w nim ludów. Często także powtarzali opisy znalezione w starszych dziełach. Dlatego badacze starożytności nie znajdują w nich szczegółowego omówienia rzymskiej polityki, gospodarki czy kultury. W chińskich przekazach nie był nawet znany Rzym, a za stolicę państwa uznawano miasto *Andu* (s. 212) identyfikowane przez badaczy jako *Antiochia*. Autorki zwracają też uwagę na fakt, że dawne zapisy rzadko poddawano weryfikacji i najczęściej powielano bez żadnego komentarza. W jednym tylko przypadku, w „*Księdze Późniejszych Hanów*” *Fana Ye* z lat 432–437, podejrzliwość autora wzbudziła lista darów z Cesarstwa Rzymskiego z 166 r. n.e., na której znalazły się przedmioty bez większej wartości i niebędące osobliwościami (s. 131).

Jako świetnie wykształceni erudyci, autorzy zamieszczonych w recenzowanej książce tekstów starali się dostosować zasłyszane pogłoski do własnej wiedzy o świecie. Między innymi wierzono wówczas, że im dalej od Państwa Środka, tym tereny były dziksze, a zamieszkujące je ludy prymitywniejsze (s. 24). Dlatego do opisów najdalej położonych krain chętnie dołączano sensacyjne informacje o magicznych stworzeniach i bóstwach. W przypadku krajów Zachodu często powtarzano np. historię o owcach rosnących w ziemi (s. 89, 174, 187) lub połykaniu ich mieszkańców przez żurawie lub morskie łabędzie (s. 47, 165). Wpływ mitologii widoczny był także w wykorzystywanym nazewnictwie. Przykładowo Da Qin lokalizowano w odniesieniu do gór Kunlun, które były zarówno realnie istniejącym pasmem górskim, jak i miejscem zamieszkania Xiwangmu, Królowej Matki Zachodu.

Innym ciekawym zjawiskiem wskazanym przez Autorki tego zbioru jest opisywanie Cesarstwa Rzymskiego jako państwa idealnego. Podkreślano wtedy, że jest ono rządzone przez cnotliwego władcę, który wierzy w mandat niebios i który dobrowolnie abdykuje, jeśli źle się dzieje w państwie (np. s. 67, 110, 129). Wyrazem tego zjawiska jest już sama nazwa Da Qin (dosłownie Wielkie Qin), nawiązująca do pierwszej cesarskiej dynastii rządzącej Chinami w latach 221–206 p.n.e., która stworzyła podwaliny pod przyszłą potęgę tego kraju.

Niemal we wszystkich zamieszczonych w książce tekstach źródłowych można znaleźć spisy towarów charakterystycznych dla państw Zachodu. Wśród tych, które udało się zidentyfikować, występują takie, które rzeczywiście mogły być wytwarzane lub sprowadzane za pośrednictwem Imperium Rzymskiego, jak np. tkaniny zawierające złotą przędzę, szkło, bursztyn lub koral. Część źródeł dodatkowo szczegółowo opisuje metody pozyskiwania tego ostatniego.

Omawiana praca składa się ze wstępu, tekstów źródłowych w układzie chronologicznym i słownika pojęć występujących w tłumaczonych fragmentach. Ramy chronologiczne pracy wykraczają trochę poza podane w podtytule I tysiąclecie n.e. Najstarszy tekst źródłowy, „Zapiski historyka” Sima Qiana, pochodzi z ok. 145 lub 135–186 r. p.n.e., a najnowszy, „Nową księgę Tangów”, ukończono w 1066 r. We wstępie szerzej omówiono chińskie przekazy zawierające informacje o Cesarstwie Rzymskim, wskazano problemy związane z identyfikacją występujących w nich nazw geograficznych i własnych oraz zamieszczono uwagi dotyczące tłumaczenia. Niestety, wstęp jest niemal pozbawiony przypisów, co niekiedy uniemożliwia dalsze prześledzenie zasygnalizowanych w nim ciekawych kwestii. Szersze omówienie niektórych z tych zagadnień wraz z przypisami znajduje się na szczęście w dalszej, słownikowej części książki.

Część pracy zawierająca tłumaczenia źródeł w zamierzeniu miała być możliwie kompletna, więc znalazły się tam fragmenty różnych tekstów, takich jak kroniki historyczne, zapiski z podróży, teksty wróżebne itd. Oprócz dzieł, które przetrwały do naszych czasów, uwzględniono także fragmenty zachowane w późniejszych odpisach. Prezentowany materiał podzielono według chińskich epok. Każdy podrozdział opatrzono mapą opracowaną przez Roberta Żukowskiego, na którą naniesiono możliwe do zidentyfikowania lokalacje wspomniane

w tekstach. Rozwiązanie to niezwykle ułatwia orientację w opisywanej tematyce. Każdy tekst poprzedzono krótkim wstępem wyjaśniającym jego pochodzenie, autora i poruszaną problematykę. Następnie, w równoległych kolumnach podano tekst oryginalny (współczesny chiński) i polskie tłumaczenie. Na końcu zamieszczono informacje dotyczące tekstu chińskiego, będącego podstawą prezentowanej edycji i listę jego tłumaczeń na języki europejskie.

Część słownikowa objętością niemal dorównuje tekstom źródłowym. Podzielono ją na sześć kategorii, każda w układzie alfabetycznym: „Toponimy i etnonimy”, „Rośliny i produkty roślinne”, „Zwierzęta, minerały i produkty mineralne”, „Przędze, tkaniny i elementy ubioru”, „Postacie historyczne, mityczne”, „Tytuły i urzędy”. Poszczególne hasła liczą od kilku zdań do nawet kilku stron. Ich nagłówek składa się z nazwy w transkrypcji fonetycznej *pinyin*, nazwy zapisanej we współczesnych znakach chińskich i podobnych pojęć podanych w nawiasie.

We wstępie i części słownikowej umieszczono także fotografie autorstwa Żuchowskiej i Żukowskiego. Nie są one co prawda niezbędne do zrozumienia prezentowanych w pracy tekstów czy problemów, ale stanowią jego dobre uzupełnienie i uprzyjemniają lekturę. Ich lista znajduje się na końcu pracy (33 pozycje). Dużym utrudnieniem dla historyków chcących korzystać z omawianego zbioru będzie brak indeksów. Zapewne przyczyniły się do tego względy praktyczne, gdyż przygotowanie tego rodzaju ułatwień dla czytelnika jest pracochłonne i związane z dodatkowymi kosztami. Niemniej jednak szkoda, że nie zdecydowano się nawet na rozwiązanie pośrednie, typu podanie przy hasłach w części słownikowej wykazu tekstów, w których występują dane pojęcia.

Na końcu książki zamieszczono bibliografię podzieloną na źródła (61 pozycji) i publikacje (217 pozycji). Wśród tych pierwszych, obok będących przedmiotem tłumaczenia tekstów chińskich, wymieniono także kilka prac zachodnich autorów, w tym Arystotelesa, Diodora Sycylijskiego, Izydora z Sewilli, Tytusa Liwiusza, Dioskurydesa czy Pliniusza Starszego. Niemal wszystkie te teksty podano w angielskich przekładach, nawet jeśli istnieje polskie tłumaczenie. Wyjątek stanowi tylko przekład i opracowanie edyktu Dioklecjana o cenach towarów wydane w Poznaniu w 2007 r. W przypadku książek i artykułów zgromadzonych w sekcji „Publikacje” większość stanowią teksty w języku angielskim i chińskim, dość liczną grupę stanowią artykuły francuskie, oprócz tego wymieniono także jedną pracę w języku hiszpańskim autorstwa Jordiego Péreza Gonzáleza. Brak natomiast prac w języku rosyjskim. W grupie tej, prawdopodobnie przez pomyłkę, znalazła się także edycja dzieł Dioskurydesa opublikowana w 1906 r. pod redakcją Maxa Wellmanna. Dobór niektórych pozycji jest dyskusyjny, jak np. książki Richarda Brzezińskiego i Mariusza Mielczarka *The Sarmatians, 600 BC – AD 450*, które jest liczącym zaledwie 48 stron wydawnictwem ilustrowanym z popularynonaukowej serii *Man at arms*.

Zwraca też uwagę niemal całkowity brak artykułów i monografii w języku polskim; oprócz pracy jednej z autorek, poświęconej symbolice nefrytu, występuje jeszcze tylko książka Włodzimierza Cienciury o chińskich muzułmanach.

Niedobór ten wynika częściowo z faktu, że nieliczni polscy autorzy piszący na ten temat publikowali głównie po angielsku. Jako że przygotowany zbiór tekstów przygotowany został dla polskiego czytelnika, dużym ułatwieniem byłoby wskazanie łatwiej dostępnej literatury w tym języku. Brak natomiast prac oryginalnych lub tłumaczeń Mieczysława Jerzego Künstlera, choć jego fragmenty *Zapisków Historyka* w jego przekładzie wspomniano w części zawierającej tłumaczenia. Brak także artykułów Pawła Janika (być może jego tekst dotyczący Da Qinu ukazał się po zakończeniu prac nad książką)¹. Sporadycznie w tekście można natrafić na literówki (np. w nazwisku jednej z autorek s. 395 — Miczack zamiast Miczak).

Praca Marty Żuchowskiej i Katarzyny Sarek z pewnością będzie stanowiła okazję do dyskusji na bardzo wielu płaszczyznach zarówno wśród historyków, jak i przedstawicieli innych dziedzin nauki. Wskazane wyżej drobne mankamenty nie przesądzają o wartości tej pracy, która daje szansę na spojrzenie na dzieje Imperium Rzymskiego z nieznaney dotąd perspektywy.

Elżbieta Nowosielska
(Warszawa)

---

¹ P. Janik, *Da Qin i Seres — zarys kontaktów Imperium Rzymskiego i cywilizacji chińskiej*, „Studia Azjatyckie” 2016, 2, s. 55–74.